

PRZEGLĄD ZACHODNIOPOMORSKI
ROCZNIK XXXI (LX) ROK 2016 ZESZYT 1

S T U D I A I R O Z P R A W Y

KRZYSZTOF GUZIKOWSKI
Uniwersytet Szczeciński

**MILITES NOVI W OTOCZENIU KSIĘCIA WOŁOGOSKIEGO
WARCISŁAWA IV (1309–1326)**

Słowa kluczowe: rycerstwo, księstwo wołogoskie, dynastia Gryfitów, średniowieczne społeczeństwo

Keywords: knighthood, the Wolgast Duchy, the House of Griffins, the Medieval society

Dla rycerzy dwór władcy (księcia, króla, cesarza, ale także możnego) był naturalnym środowiskiem społecznym. Było to miejsce integracji przedstawicieli tego stanu, a także rozwoju kultury rycerskiej, często utożsamianej z kulturą dworską. Wsparcie władcy dawało możliwość uczestniczenia w rozrywkach takich jak polowania, turnieje, różnego rodzaju gry (szachy, kości) czy posłuchania pieśni miłosnych, określanych po niemiecku jako *Minnesang*. Z kolei dla władców liczny i różnorodny dwór był wyrazem splendoru. Okazały zastęp dworzan, w tym szczególnie rycerzy, nadawał blask władzy książęcej czy królewskiej¹.

¹ Z przebogatej literatury poświęconej kulturze rycerskiej (dworskiej) zob. W. Paravicini, *Alltag bei Hofe*, Sigmaringen 1995; J. Bumke, *Courtly culture; literature and society in the High Middle Ages*, Berkeley 1991; *Curialitas. Studien zu Grundfragen der höfisch-ritterlichen Kultur*, hrsg. v. J. Fleckenstein, Göttingen 1985; C.S. Jaeger, *The Origins of Courtliness, Civilizing Trends and the Formation of Courty Ideals, 939–1210*, Philadelphia 1985; *Das ritterliche Turnier im Mittelalter*, hrsg. v. J. Fleckenstein, Göttingen 1985. Z opracowań w języku polskim zob. S.K. Kuczyński, *Turnieje rycerskie w średniowiecznej Polsce*; w: *Biedni i bogaci; studia z dziejów społeczeństwa i kultury ofiarowane Bronisławowi Geremekowi w 60. rocznicę urodzin*, Warszawa 1992; M. Wilska, *Osobliwości kultury dworskiej w XIV i XV wieku. Luksus czy potrzeba?*; w: *Nędzia i dostatek na ziemiach polskich od średniowiecza po wiek XX*, red. J. Sztetyło, Warszawa

W tym miejscu nie sposób nie postawić pytania o genezę rycerstwa, kryteria jego wyodrębnienia, funkcje społeczne, w tym udział w sprawowaniu władzy. Rycerstwo jako wojownicy znacznie wcześniej wyodrębniło się w Europie Zachodniej niż na Pomorzu Zachodnim. Wszystkie te zagadnienia były i są przedmiotem wielu studiów. Ogólnie omówiłem je w innym miejscu². Stąd też na potrzeby poniższego opracowania zaznaczę jedynie, że analizą obejmę tych, których w łacińskich dokumentach określano za pomocą terminu *milites*, ale także giermków kryjących się pod określeniami *famuli*, *armigeri*. Różnica między rycerzami a giermkami sprowadzała się do odbycia ceremonii pasowania. Dzięki temu rytowi giermkowie także stawali się rycerzami. Czasami fakt pasowania podkreślano w tytulaturze, używając określenia *strenuus miles*, ale na Pomorzu Zachodnim były to nieliczne przypadki. Osobne studia przywoływanym terminom poświęcił Ambroży Bogucki³. Wszyscy określane wspomnianymi terminami służyli swoim panom poprzez udział w wyprawach wojskowych – w przypadku rycerzy zapewne konno – ale także, w razie potrzeby, mieli wspomagać swojego pana radą. W dokumentach Wacława IV niejednokrotnie nazywani byli jako doradcy (*consilarii nostri*). Skoro określano ich takim pojęciem w dokumentach tego księcia, to znaczy, że w jakimś stopniu, choć niemożliwym do precyzyjnego zdefiniowania, mieli oni udział w decyzjach podejmowanych przez tegoż Gryfitę. Brak wiedzy o tym, jaki był ich faktyczny udział w sprawowaniu władzy, przyczynił się do tego, że oprócz traktowania ich jako istotnej części elity władzy, mówiono też o elicie dworskiej⁴ czy też posługiwano się neutralnym określeniem, takim jak: otoczenie danego władcy. Aby uniknąć dalszych rozważań o charakterze terminologicznym, nie to jest bowiem celem poniższego opracowania, środowisko rycerzy będzie rozpatrywane jako część otoczenia ks. Wacława IV.

1992; W. Iwańczak, *Tropem rycerskiej przygody. Wzorzec rycerski w piśmiennictwie czeskim XIV wieku*, Warszawa 1985.

² K. Guzikowski, *Obce rycerstwo na Pomorzu Zachodnim do początku XIV wieku*, Szczecin 2013, s. 17–19.

³ A. Bogucki, *Interpretacje nazw rycerstwa (XIII–XV wiek)*, w: *Spółczesność Polski średniowiecznej*, red. S.K. Kuczyński, t. 9, Warszawa 2001, s. 191 i n.; tenże, *Rycerz i panosza w źródłach polskich XIV i XV wieku*, w: *Spółczesność Polski średniowiecznej*, t. 7, 1996, s. 164 i n.; A. Bogucki, *Strenuus jako tytuł polskich rycerzy pasowanych (XIII–XV w.)*, „Przegląd Historyczny”, 77, 1986; tenże, *Termin miles w źródłach śląskich XIII i XIV w.*, w: *Spółczesność Polski średniowiecznej*, t. 1, 1981, s. 222 i n..

⁴ T. Jurek, *Rotacja elity dworskiej na Śląsku w XII–XIV w.*, w: *Genealogia. Władza i społeczeństwo w średniowiecznej Polsce*, red. A. Radziwiński, J. Wroniszewski, Toruń 1999, s. 8. Autor ten pojęcia dwór i otoczenie uznaje za wymienne.

Przywołani w tytule *milites novi* to nowi rycerze w otoczeniu wspomnianego Gryfity. Celem zatem poniższego studium jest próba uzyskania odpowiedzi na pytanie, czy u boku Warcisława IV pojawili się nowi rycerze, a jeśli tak, to ilu i w jakich okolicznościach. W zależności od uzyskanych wyników, można będzie odpowiedzieć na inne istotne pytanie, a mianowicie, czy w czasach panowania tego księcia miał miejsce napływ obcych rycerzy na Pomorze Zachodnie.

W historiografii zachodniopomorskiej ukształtowała się opinia o tym, że już w czasach Barnima I (1233–1278) nastąpił masowy napływ obcych, wśród nich rycerzy. Skala tych migracji zadecydowała o tym, że migranci zdominowali otoczenie nie tylko Barnima I, ale także jego następców. Wyrazicielem opinii o decydującej roli tego księcia w omawianym procesie był niejaki Rumelant von Sachsen. W wierszu napisanym wkrótce po śmierci Barnima I chwalił on jego gościnność i otwartość na przybyszy⁵. Te elementy charakterystyki przejęli nowożytni autorzy dziejów Pomorza Zachodniego, jak Thomas Kantzow czy Paul von Friedeborn. Pierwszy z nich wskazał przykłady rodzin pochodzących od rycerzy, którzy przybyli na Pomorze Zachodnie w czasach Barnima I⁶, a drugi nadał księciu przydomek Dobry⁷.

Aby sprawdzić, czy czasy Barnima I były decydujące w procesie napływu obcego rycerstwa na Pomorze Zachodnie, przeprowadziłem analizę – w pracy o obcym rycerstwie do początku XIV wieku – składu rycerzy z otoczenia synów Barnima I, Bogusława IV i Ottona I. Wyniki obserwacji potwierdziły wyraźne opadanie fali migracji rycerskich już od przełomu XIII i XIV wieku⁸. Przyjrzenie się sytuacji, odnośnie do tego zjawiska, w czasach sprawowania rządów przez Warcisława IV, jest zaprojektowane jako poszerzenie badań nad migracjami rycerskimi, choć ograniczone jedynie do terytorium księstwa wołoskiego. Zasadność przeprowadzenia takiej analizy wynika choćby z możliwości porównania procesów na Pomorzu Zachodnim i na Śląsku. A trzeba w tym kontekście przypomnieć, że na tym ostatnim terytorium, według ustaleń Tomasza Jurka, fala migracji rycerskich zaczęła opadać dopiero po 1325 roku⁹. Warto byłoby

⁵ Zob. H. Runow, *Rumeland von Sachsen*, Berlin–New York 2011, s. 187–188.

⁶ T. Kantzow, *Pomerania. Kronika pomorska z XVI wieku*, tł. K. Gołda, komentarz T. Białecki, E. Rymar, Szczecin 2005.

⁷ P. v. Friedeborn, *Historische Beschreibung der Stadt Alten Stettin in Pommern*, Alten Stettin 1613. Na ten temat zob. E. Rymar, *Rodowód książąt pomorskich*, wyd II, Szczecin 2005, s. 162.

⁸ K. Guzikowski, *Obce rycerstwo...*, s. 32.

⁹ T. Jurek, *Obce rycerstwo na Śląsku do połowy XIV wieku*, Poznań 1996, s. 27.

sprawdzić, czy dla Pomorza Zachodniego nie było podobnie. Taki też jest cel poniższego opracowania.

*

Warcisław IV przejął władzę nad ks. wołogoskim po śmierci ojca, Bogusława IV. Liczył wówczas niespełna 20 lat, jak bowiem wynika z ustaleń Edwarda Rymara, urodził się między 1290 a 1292 rokiem¹⁰. Do objęcia władzy był przygotowywany przynajmniej od roku 1302. Wówczas bowiem Bogusław IV, wystawiając dokumenty w Gryficach i Anklam zaznaczył, że czyni to: *de maturo consensu Werzlai nostri filii dilecti*¹¹. Natomiast w latach 1307–1308 Warcisław już wspólnie z ojcem wystawiał dokumenty¹². Jednak dla ustalenia, którzy rycerze należeli do otoczenia Warcisława IV, cezurę początkową poszukiwań stanowi moment objęcia przez niego samodzielnych rządów, czyli po 19 lutego 1309 roku.

Podstawę do wyłonienia rycerzy, których należałoby zaliczyć do otoczenia Warcisława IV, stanowią wystawione przez niego dokumenty. To wydaje się najwłaściwszy gatunek źródeł do tego rodzaju ustaleń. Niestety, w oparciu o ten typ przekazu nie można odpowiedzieć na pytanie, jaką dokładnie rolę w podejmowaniu decyzji przez księcia odgrywali jego rycerze, oraz w jakim stopniu książę liczył się z ich radami. Ponadto trzeba mieć na uwadze to, że na dworze mogły istnieć różne koterie, wzajemnie się zwalczające. Przyczyną rywalizacji nie musiały być zresztą rozbieżne koncepcje polityczne, a jedynie chęć zwiększenia wpływów na dworze księcia. Te pytania muszą pozostać bez odpowiedzi.

Powracając do zagadnienia podstawy źródłowej, pierwszym zadaniem jest ustalenie katalogu dokumentów, które mają być rozpatrywane. Według Agnieszki Gut Warcisław IV wystawił ich łącznie 248, z czego do 1310 roku 47 dokumentów, kolejne 103 w latach 1311–1320 i dalszych 98 w latach 1321–1326¹³. Na potrzeby poniższego studium trzeba przyjąć inną ich liczbę. Przede wszystkim, żeby ustalić, jak często rycerze przebywali w otoczeniu Warcisława IV, nie można liczyć – w przypadku konfirmacji wielu dokumentów, dokonanej w jednym

¹⁰ E. Rymar, *Rodowód...*, s. 299.

¹¹ Pommersches Urkundenbuch (dalej: PUB, liczba rzymska oznacza numer tomu, a dalej numer dokumentu), Bd. IV, nr 2020, 2044, 2045.

¹² PUB IV, nr 2353, 2367, 2401, 2403, 2412, 2413.

¹³ A. Gut, *Formularz dokumentów książąt zachodniopomorskich do połowy XIV wieku*, Szczecin 2002, s. 16.

lub kilku dniach dla jednej instytucji – każdego potwierdzanego dokumentu odrębnie. Wtedy bowiem wystarczyłoby, że książę jednorazowo potwierdziłby kilkanaście lub kilkadziesiąt dokumentów, a rycerz, który tylko przy tej jednej okazji zjawiłby się u jego boku, byłby traktowany jako często przebywający w jego otoczeniu. W przypadku dokumentów wystawionych przez Warcisława IV mamy wielokrotnie do czynienia z taką sytuacją. Już 15 czerwca 1309 roku Warcisław IV potwierdził 18 dokumentów dla Szczecina, które wcześniej wystawili na rzecz tego miasta jego przodkowie¹⁴. W dniach 21–26 stycznia 1310 roku, podczas pobytu w klasztorze premonstratensów w Białobokach, potwierdził temu opactwu 21 dokumentów¹⁵. Następnie, od 11 do 18 listopada 1311 roku Stargard nad Iną uzyskał konfirmację czterech przywilejów¹⁶. W porządku chronologicznym (21 września 1313 r.) odbiorcą kolejnych sześciu dyplomów były cysterki z Wolina¹⁷, a 20 października 1315 roku miasto Wolin zyskało dwa dokumenty potwierdzające wcześniejsze nadania¹⁸. Kolejna konfirmacja, dokonana przez Warcisława IV 13 czerwca 1317 roku w Uznamie, objęła aż 47 dokumentów na rzecz klasztoru z Grobia¹⁹. Przyjazne relacje z biskupem kamieńskim zaowocowały potwierdzeniem 18 dokumentów na rzecz hierarchów tej diecezji i miejscowej kapituły, co miało miejsce 8 marca 1321 roku w Kamieniu Pomorskim²⁰. Dalej, w dniach 16–17 czerwca 1322 roku trzy dokumenty otrzymało miasto Dymin²¹. Następnie, 5 marca 1323 roku Warcisław IV wystawił dwa dokumenty w związku z zastawem na rzecz mieszkańca Greifswaldu²², a kolejne cztery 25 maja 1323 roku w Anklam dla klasztoru w Białobokach²³. Ostatnim tego typu przykładem jest sześć dokumentów dla Stralsundu, wystawionych 3 grudnia

¹⁴ PUB IV, nr 2521–2538.

¹⁵ PUB IV, nr 2580–2600. Zob. H. Hoogeweg, *Die Stifter und Klöster der Provinz Pommern*, Bd. I, Stettin 1924, s. 13–91.

¹⁶ PUB V, nr 2690–2694. Zob. F. Boehmer, *Geschichte der Stadt Stargard in Pommern*, Stargard i. P. 1905, s. 82.

¹⁷ PUB V, nr 2846–2851.

¹⁸ PUB V, nr 2975, 2976.

¹⁹ PUB V, nr 3073–3119.

²⁰ PUB VI, nr 3458–3475.

²¹ PUB VI, nr 3606–3608.

²² PUB VI, nr 3671–3672.

²³ PUB VI, nr 3682–3685.

1325 roku²⁴. We wszystkich tych wskazanych 11 przypadkach wystawiono aż 131 dokumentów, ale rycerzy, którzy byli świadkami tych czynności prawnych księcia, liczę tak, jakby odnotowano ich jedynie 11 razy. W sumie więc przyjmuję 111 samodzielnych czynności prawnych Wacisława IV. Nie wliczam ewidentnych fałszerstw i regestów. Z tych 111 dokumentów jedynie 92 zawierają listy świadków, na których wymieniono rycerzy.

Ponadto trzeba uwzględnić to, że oprócz dokumentów wystawionych samodzielnie, Wacisław IV podejmował czynności prawne także wraz ze stryjem, ks. szczecińskim Ottonem I. Najpierw z taką sytuacją mamy do czynienia na początku rządów Wacisława IV. Z 1309 roku znanych jest sześć takich dyplomów²⁵, następnie w okresie bliskiej współpracy wspomnianych książąt, szczególnie w latach 1320–1323. I tak z 1320 roku takich dokumentów znamy cztery, z 1321 aż 15, dalsze cztery z 1322 roku, i także cztery z roku 1323²⁶. I wreszcie, katalog dokumentów wystawionych wspólnie przez Wacisława IV i książąt szczecińskich (Ottona I i Barnima III) uzupełnia nadanie dla rycerzy z 1325 roku w podziękowaniu za pomoc w walce z margrabią brandenburskim²⁷. Łącznie tworzy to zespół 34 dokumentów, z których 23 zawierają listy świadków. A wśród tych świadków są tacy, których wyraźnie określono jako rycerzy Wacisława IV.

Ponadto uwzględniam jeszcze dwa dokumenty. Pierwszy z 18 czerwca 1319 roku, wystawiony z okazji zawarcia przymierza między Wacisławem IV a wasalami i miastami ks. szczecińskiego, a drugi dotyczący układu między Wacisławem IV a ks. Henrykiem Jaworskim, zawarty 27 lipca w 1320 roku we Frankfurcie nad Odrą²⁸. W sumie więc podstawę do wyodrębnienia rycerzy, którzy mogli należeć do świty Wacisława IV, stanowi 117 dokumentów. Rycerze mieli więc maksymalnie 117 okazji do tego, aby zostać odnotowanym w otoczeniu ks. Wacisława IV.

²⁴ PUB VI, nr 3893–3898.

²⁵ PUB IV, nr 2462, 2503, 2513, 2514, 2547; PUB VII, nr 4733.

²⁶ PUB V, nr 3395–3397, 3398, 3399, 3443; PUB VI, nr 3451, 3452, 3491, 3493, 3494, 3495, 3511, 3525, 3530, 3531, 3533, 3535, 3538, 3539, 3541, 3581, 3642, 3643–3644, 3656, 3664, 3675, 3695, 3700.

²⁷ PUB VI, nr 3911.

²⁸ PUB V, nr 3270–3271, 3386.

*

W tak skonstruowanym katalogu dokumentów odnajdujemy 181 rycerzy i giermków. Spośród nich 105 służyło Bogusławowi IV lub pochodziło z rodzin, których przedstawiciele służyli temu księciu. Zgodnie bowiem z tym, co zauważył A. Gąsiorowski przy okazji omawiania rotacji elity władzy w średniowiecznej Polsce, o nowych ludziach można mówić wtedy, gdy ich przodkowie również nie zaliczali się do bliskich współpracowników władcy²⁹. W przeciwnym wypadku mamy do czynienia jedynie ze zmianą pokoleniową.

31 rycerzy, których wymieniają dokumenty Warcisława IV, wcześniej służyli jego ojcu, Bogusławowi IV³⁰. Szczególnie warto zwrócić uwagę na tych z tego grona, których często odnotowano w dokumentach obu tych książąt.

Przed wszystkim marszałek Jan Behr, który u boku Warcisława IV wystąpił aż 74 razy, ale karierę rozpoczynał za czasów Bogusława IV, w którego dokumentach odnotowano go 19 razy. Arnold Grambow w latach 1309–1323 był 20 razy świadkiem na dokumentach Warcisława IV, a wcześniej w takiej roli pięciokrotnie w latach 1307–1309 u boku Bogusława IV. Dalej Jan Heydebreck, który w latach 1295–1306 był związany z Bogusławem IV i stąd 14 razy wymieniły go dokumenty tego księcia, a za panowania Warcisława IV 19 razy poświadczał jego czynności prawne. Kolejnym rycerzem, który służył obu książętom wołoskim, był Sabel Lepel. Najpierw w latach 1301–1309 aż 17 razy u boku Bogusława IV, a potem 12 razy w latach 1309–1313 wspomniano o nim dokumenty wystawione przez Warcisława IV. Bliskie relacje z obydwojema książętami mieli też bracia Otto i Arnold Bohn. Pierwszego z nich w towarzystwie starszego z książąt (w latach 1302–1309) odnotowano 20 razy, a młodszego 11 razy (w latach 1313–1326). Natomiast Arnold, znany z 12 dokumentów Bogusława IV, w dokumentach jego syna został wspomniany tylko trzykrotnie. Do tego można jeszcze zaliczyć Jakuba Westinbrucha, który 4 razy był świadkiem na dokumentach Warcisława IV w latach 1311, 1319 i 1321, a wcześniej 7 razy wystąpił u boku Bogusława IV

²⁹ A. Gąsiorowski, *Rotacja elity władzy w średniowiecznej Polsce*, w: *Spółeczeństwo Polski średniowiecznej*, red. S.K. Kuczyński, t. 1, Warszawa 1981, s. 273.

³⁰ Dytryk Behr, Jan Behr marszałek, Jan Behr junior, Jan Behr ze Stuchowa, Otto Bohn, Arnold Bohn, Florin Buchholtz, Herman Everstein, Arnold Grambow, Gerard Grope, Jan Heydebreck, Piotr Kamyk, Jan Keding, Stefan Keding, Gerard Lepel, Sabel Lepel, Zygfryd Lode, Dytryk Luchte, Konrad Massow, Ludolf Massow, Bernard Neuenkirchen, Florentin Rosenhagen, Albrecht Roze, Henryk Saintz, Herman Saintz, Jan Saintz, Dytryk Schwerin, Gerard Schwerin, Jan Steinwehr, Jan Treu, Jakub Westinbruch. Por. K. Guzikowski, *Obce rycerstwo...*, s. 86–87.

w latach 1298 i 1305–1309. Ciekawy jest przypadek Gerarda Grope, bliskiego współpracownika Bogusława IV (w latach 1299–1309 aż 25 razy był świadkiem na jego dokumentach), który tylko sześciokrotnie wystąpił u boku Warcisława IV (w latach 1309–1310). Ponieważ nie pojawił się już przy żadnej innej okazji, należy sądzić, że około 1310 roku lub wkrótce po nim zmarł.

To niewątpliwie przykłady rycerzy, którym udało się zachować pozycję na dworze pomimo zmiany na tronie książąt wołoskich.

*

Jeśli pominiemy grupę rycerzy, których przodkowie lub oni osobiście służyli ojcu Warcisława IV – łącznie to 105 osób – to wyłania się grupa 76 nowych rycerzy. Owi *milites novi* stanowią istotę poniższego opracowania. Należy więc przyjrzeć się im bliżej, a szczególnie okolicznościom, w jakich pojawili się w rozpatrywanych dokumentach. Przede wszystkim nasuwa się pytanie, czy przebywali oni na terytorium księstwa wołoskiego? Pytanie jest o tyle zasadne, że Warcisław IV aż 46 dokumentów wystawił poza obszarem własnego księstwa³¹. Sprawdźmy więc, ilu spośród owych nowych rycerzy pojawiło się w nich.

W kolejności chronologicznej zacząć należy od analizy 14 dokumentów wystawionych na terytorium Marchii Brandenburskiej w latach 1319–1323, przy czym osiem z nich zostało wystawionych w miastach tzw. Nowej Marchii: trzy w Chojnie, dwa w Choszcznie i po jednym w Moryniu, Lipianach i Kostrzynie³². W tym ostatnim brakuje listy świadków. Pobyt Warcisława IV na tym terytorium był związany z zabiegami o przejęcie rządów w Nowej Marchii po wymarciu margrabiów z dynastii askańskiej. Warcisław IV miał sprawować rządy opiekuńcze nad małoletnim Henrykiem II z racji pokrewieństwa z margrabiami brandenburskimi³³. Wsparło go miejscowe rycerstwo i dlatego przedstawiciele lokalnych rodzin znaleźli się w otoczeniu Warcisława IV. Wśród nich najpotężniejsi na tym obszarze Wedlowie, których aż sześciu pojawiło się u boku Warcisława IV. Oprócz nich przedstawiciele innych znanych rodzin z tych okolic, jak choćby: trzech reprezentantów z rodziny Morsinów (rycerz Chrystian, oraz giermkowie

³¹ Zob. E. Rymar, *Itinerarium książąt zachodniopomorskich: Bogusława IV (1278–1309) i Warcisława IV (1309–1326)*, „Przegląd Zachodniopomorski” 2007, z. 2, s. 52.

³² PUB V, nr 3294, 3298, 3300, 3389, 4770.

³³ H. Assing, *Die Landesherrschaft der Askanier, Wittelsbacher und Luxemburger (Mitte des 12. bis Anfang 15. Jahrhunderts)*, w: *Brandenburgische Geschichte*, hrsg. v. I. Materna, W. Ribbe, Berlin 1995, s. 134–136; J. Schultze, *Die Mark Brandenburg*, Bd. I, Berlin 1961, s. 240–241.

Jakub i Henning), dwóch Brederlowów (rycerz Henning i giermek Dytryk), także dwóch przedstawicieli Güntersbergów (rycerz Janeke i giermek Günter)³⁴. Do rodzin już od pewnego czasu zasiedziały na pograniczu zachodniopomorsko-nomarchijskim należeli też: rycerz Ebel Bertekow, który pojawił się w towarzystwie księcia wołogoskiego w Choszcznie i Chojnie; rycerze Veltheim i Herman Liebenow, obecni w Chojnie; rycerz Mikołaj Born, przebywający w Choszcznie; czy wreszcie rycerz Henryk Plate, z kolei odnotowany w Lipianach³⁵. Ponadto wymienić należy Jakuba Bojtyna pochodzącego z polskiej rodziny Drogosławiców³⁶ i znanego z wcześniejszej działalności w Nowej Marchii Brunika Seefelde³⁷. Oprócz nich świadkami na rozpatrywanych ośmiu dokumentach byli mniej znani rycerze: Piotr Stulbenberg obecny w Lipianach, Henning Morner odnotowany w Choszcznie i Chojnie, czy niejaki Henryk Bruseke, który był świadkiem na jednym z dokumentów wystawionych w Choszcznie. Ten rycerz wprawdzie już wcześniej (w 1313 r.) pojawił się u boku Warcisława IV, ale prawdopodobnie także poza granicami księstwa wołogoskiego, przy okazji wzięcia pod opiekę przez tego księcia klasztoru cystersów w Kołbaczu³⁸.

Pozostałe sześć dokumentów Warcisław IV wystawił na innych obszarach brandenburskich. A mianowicie: w Pasewalku, Prenzlau, Frankfurcie nad Odrą i Torgelow³⁹. Także w nich wystąpili rycerze wcześniej nieznanymi z otoczenia Warcisława IV. Byli oni przedstawicielami marchijskiego rycerstwa. Na dokumentach wystawionych w 1321 roku w Pasewalku i Prenzlau w roli świadków odnotowano dwóch rycerzy z rodziny Luscow (Henninga i Mikołaja) i Henninga Kussowa. Natomiast podczas pobytu tego księcia w 1323 roku w Torgelow u jego boku pojawili się trzej rycerze: Henryk Steglitz, Dytryk Kerkow i Henning Eichstedt. Ponadto wymieniono ich na liście świadków na dyplomie wystawionym wspólnie

³⁴ O tej rodzinie na terenie Nowej Marchii zob. S. Kozierowski, *Obce rycerstwo w Wielkopolsce w XIII–XVI wieku*, Poznań 1929, s. 40.

³⁵ Więcej na temat tych rodzin zob. K. Guzikowski, *Obce rycerstwo...*, s. 173, 181–182, 257, 282.

³⁶ E. Rymar, *Ród Drogosławiców-Bojtynów w Nowej Marchii i Wielkopolsce w powiązaniu z zabiegami Władysława Łokietka o odzyskanie ziem zanoteckich*, „Studia i Materiały do Dziejów Wielkopolski i Pomorza”, XVI, z. 31, s. 25; G.J. Brzustowicz, *Rycerstwo ziemi choszczeńskiej XIII–XVI wieku. Polityka – gospodarka – kultura – genealogia*, Warszawa 2004, s. 271.

³⁷ G.J. Brzustowicz, *Rycerstwo...*, s. 263.

³⁸ PUB V, nr 2816.

³⁹ PUB VI nr, 3532, 3534, 3535, 3539, 3386, 3675.

przez Warcisława IV i Ottona I, w tym samym roku, ale w nieznanym miejscu⁴⁰. Trzeba też zaznaczyć, że wprawdzie Henning Eichstedt już wcześniej był świadkiem na dokumentach wystawianych wspólnie przez tych książąt w Greifswaldzie (1321 r.) i Szczecinie (1322 r.), ale należał zapewne do świty Ottona I⁴¹.

W sumie tych sześciu i 23 wcześniej omówionych rycerzy i giermków łączy to, że byli świadkami na dokumentach wystawionych przez Warcisława IV na obszarze Marchii Brandenburskiej. Jeśli pojawiali się na terytorium księstwa wołogoskiego, to z racji przynależności do dworu ks. szczecińskiego Ottona I. Ponieważ zabiegi Warcisława IV o opanowanie ziem zwanych później Nową Marchią i kontrolę nad innymi obszarami brandenburskimi ostatecznie zakończyły się jego porażką, więc urwały się tym samym kontakty między nim a omówioną grupą 29 rycerzy i giermków.

Na odrębne omówienie zasługuje rycerz Eckhard Dewitz. W latach 1319–1322 był on aż siedmiokrotnie świadkiem na dokumentach wystawionych przez Warcisława IV w różnych miejscach: na terytorium Marchii Brandenburskiej (Choszczno i Lipiany), w Starym Czarnowie, leżącym w księstwie szczecińskim, ale też w Gryficach i przy okazji nadań dla Trzebiatowa nad Regą⁴². W przeciwieństwie jednak do wspomnianego powyżej grona rycerzy związał się na stałe z dworem książąt wołogoskich. Wraz z Warcisławem IV przebywał na terytorium księstwa Rugii⁴³, gdzie księciu towarzyszył jeszcze jeden przedstawiciel tej rodziny, giermek Jan w roli marszałka⁴⁴. Z rycerzem Eckhardem związane są początki obecności tej rodziny na Pomorzu Zachodnim⁴⁵. Bez zastrzeżeń można więc Dewitzów, jako jedynych wymienionych w dokumentach wystawionych na ziemiach Marchii Brandenburskiej, zaliczyć do grona nowych rycerzy w otoczeniu Warcisława IV.

⁴⁰ PUB VI, nr 3664.

⁴¹ PUB VI, nr 3494, 3495, 3600.

⁴² PUB V, nr 3294, 3398; PUB VI, nr 3550, 3581, 3588, 3652; PUB VII, nr 4770.

⁴³ PUB VI, nr 3890, 3891, 3893, 3894–3898, 3902.

⁴⁴ PUB VII, nr 4178.

⁴⁵ Na temat dziejów tej rodziny zob. E. Rymar, *Osiem pierwszych generacji pomorskich rodu Dewitzów z Dobrej Nowogardzkiej (XIV–XVI w.)*, „Przegląd Zachodniopomorski” 2001, z. 4; G. Heinrich, *Staatsdienst und Rittergut. Die Geschichte der Familie von Dewitz in Brandenburg, Mecklenburg und Pommern*, Bonn 1990; P. Ganzer, *Geschichte der Familie von Dewitz*, Bd. I–III, Halle 1912–1918.

*

Udało się natomiast Warcisławowi IV włączyć pod swoje panowanie inne terytoria. Pierwszym z nich była ziemia słupska. Prawdopodobnie otrzymał ją od margrabiego Waldemara podczas zjazdu w listopadzie 1317 roku w Templinie. W każdym razie w grudniu 1317 roku Gryfita wystawił na rzecz tego miasta przywilej w Białobokach⁴⁶. Jednak aż do 1325 roku poświadczony jest tylko jeden jego pobyt na ziemi słupskiej. Zapewne spowodowane to było skupieniem wysiłków zmierzających do pozyskania Nowej Marchii w latach 1319–1323, o czym była mowa powyżej. Dopiero w 1325 roku Warcisław IV wyruszył na wschód. Najpierw w Nakle nad Notecią w czerwcu 1325 roku zawarł wspólnie z Ottonem I i jego synem, Barnimem III, przymierze z królem Polski Władysławem Łokietkiem. Na wystawionym z tej okazji dokumencie nie odnotowano żadnych świadków⁴⁷. Nie wiadomo więc, którzy ewentualnie rycerze towarzyszyli księciu wołoskiemu podczas tej podróży. Ale już pod koniec września tego roku Warcisław IV zawarł układ z Zakonem Krzyżackim w Świeciu nad Wisłą⁴⁸. W dokumencie potwierdzającym zawarcie tego przymierza, wystawionym przez Warcisława IV, odnotowano czterech rycerzy. Dwóch z nich to znani z obszaru księstwa wołoskiego: marszałek Jan (Henning) Behr oraz Jan (Henning) Plote z rodziny Heydebreck. Pozostali dwaj to Piotr von Neuenburg i jego brat Jaśko, którzy byli przedstawicielami rodziny Święców, związanej z Pomorzem Gdańskim. Piotr Święca już wcześniej przebywał u boku Warcisława IV w różnych miejscach, zarówno na terytorium księstwa wołoskiego (Anklam, Greifswald, Wołoszcz), jak i w Marchii Brandenburskiej (Chojna), ale były to pobyty incydentalne i nie skutkowały trwałym związaniem się z dworem Warcisława IV⁴⁹. Rodzina Święców była związana z obszarem Pomorza Gdańskiego⁵⁰.

Pobyt Warcisława IV w Słupsku potwierdza dopiero dokument z 6 listopada 1325 roku, zapewne wystawiony w drodze powrotnej do swojego księstwa. W gronie rycerzy, którzy byli świadkami na tym dokumencie, odnajdujemy Jana

⁴⁶ PUB V, nr 3152.

⁴⁷ PUB VI, nr 3855.

⁴⁸ PUB VI, nr 3879.

⁴⁹ PUB V, nr 3270, 3271, 3300, 3375; PUB VI, nr 3451, 3493, 3549.

⁵⁰ Na temat Święców zob. B. Śliwiński, *Herb rodu Święców*, w: *Genealogia. Władza i społeczeństwo w Polsce średniowiecznej*, Toruń 1999, s. 153–166; tenże, *Gniazdo rodu Święców*, „Studia Bałtyckie. Historia”, 1996, s. 35–51; F. Morré, *Die Swenzonen in Ostpommern. Aufstieg und Herrschaft 1269–1357*, „Baltische Studien” Neue Folge, 41, 1939.

von Heydebreck, o którym wiemy, że od dawna był związany z księstwem wołogoskim. Pozostali to Piotr Świąca, o którym już była mowa, oraz dwóch innych rycerzy: Piotr Puttkamer (Podkomorzy), spokrewniony ze Świącami⁵¹ i Wojsław, oraz trzech giermków (Warcisław oraz bracia Adam i Abraham). Ci rycerze obecni w Słupsku nie byli więc migrantami, lecz przedstawicielami miejscowych rodzin, zapewne witających nowego władcę na ich ziemi.

Można więc stwierdzić, że podczas wyprawy księcia Warcisława IV na wschód, w dwóch dokumentach wystawionych w Świeciu nad Wisłą i Słupsku, na zawartych w nich listach świadków pojawiło się siedmiu nowych rycerzy. Nie byli oni migrantami na obszar ks. wołogoskiego. Przeciwnie, to książę przybył na ziemię, na których wspomniani rycerze zapewne już od pokoleń siedzieli.

Kolejnym terytorium, na którym Warcisław IV wystawiał dokumenty, było księstwo Rugii. Pojawienie się tego Gryfity na tym obszarze było związane z podjęciem przez niego działań w celu przejęcia księstwa Rugii po wymarciu rodzimjej dynastii Wisławów i Jaromirów. Ostatni jej przedstawiciel, Wisław III, zmarł w 1325 roku⁵². Według zapisu w księdze miejskiej Stralsundu zakończył on życie 8 listopada 1325 roku⁵³. Już 25 listopada Warcisław IV zjawił się w Stralsundzie, chociaż – jak już wspomniano – 6 listopada przebywał w Słupsku, gdzie miejscowym dominikanom potwierdził przywileje⁵⁴. Od tego momentu aż do śmierci 1 sierpnia 1326 roku wystawił tu 21 dokumentów. Zmarł zresztą właśnie w Stralsundzie. Po jego śmierci, w latach 1326–1328, trwała wojna Gryfitów z książętami meklemburskimi o panowanie nad Rugią⁵⁵. Ostatecznie Gryfici wyszli z niej zwycięsko, a księstwo Rugii na trwałe przyłączono do księstwa wołogoskiego. Sukces ten był w dużej mierze rezultatem wsparcia ze strony takich miast, jak Greifswald i Stralsund. Warcisław IV był synem Małgorzaty, siostry Wisława III.

⁵¹ Na temat tej rodziny zob. E. v. Puttkamer, *Geschichte des Geschlechts von Puttkamer*, Neustadt a.d. Aisch 1984; E. Sauer, *Der Adel während der Besiedlung Ostpommerns (der Länder Kolberg, Belgard, Schlawe, Stolp) 1250–1350*, Stettin 1939, 153–155.

⁵² U. Scheil, *Zur Genealogie der einheimischen Fürsten von Rügen*, Köln–Graz 1962.

⁵³ Stralsundisches Stadtbuch, zweites (1310–1342), hrsg. v. R. Ebeling, Stralsund 1903, s. 302, nr 3704; O. Fock, *Rugen'sch-Pommersche Geschichten aus sieben Jahrhundert*, Bd. III, Leipzig 1865, s. 67.

⁵⁴ PUB VI, nr 3886; H. Hoogeweg, *Die Stifter und Klöster der Provinz Pommern*, Bd. I–II, Stettin 1924–1925.

⁵⁵ J. Osieglowski, *Polityka zewnętrzna księstwa Rugii (1168–1328)*, Warszawa–Poznań 1975, s. 146–171; C. Hamann, *Die Beziehungen Rügens zu Dänemark von 1168 bis zum Aussterben der einheimischen rügenschen Dynastie 1325*, Greifswald 1933, s. 116–117.

A zatem ostatni rodzimy władca Rugii, Wisław III, był jego wujem. Nie tylko zresztą na pokrewieństwie oparł on swoje prawa do tego księstwa. W sprawie dziedziczenia Warcisław IV zawarł także układ z Wisławem III. Ale został też zmuszony do przyjęcia zwierzchnictwa lennego króla Danii i złożył hołd królowi Krzysztofowi w maju 1326 roku⁵⁶.

Wspomniane 21 dokumentów z lat 1325–1326 Warcisław IV wystawił w dwóch miastach: w Barth (2 dokumenty), a pozostałe 19 w Stralsundzie⁵⁷. W roli świadków wymieniono w tych dokumentach rycerzy, którzy wcześniej służyli ks. rugijskiemu, Wisławowi III. Warcisław IV, co rozumiałe, szukał wsparcia u nich, a oni – przynajmniej kierując się kalkulacjami politycznymi – chętnie udzielili takiego wsparcia nowemu władcy. Grono to liczyło 19 rycerzy. Aż 16 z nich służyło rugijskim książętom i pochodziło z rodzin od dawna znanych na terytorium ks. Rugii. To przede wszystkim: Zygfryd Plone, Reimar Penz, Jan Dotenberg, Jan z Chróstowa (von Gristow), czy Ciesław (Tecze) Stangenberg. Należeli oni do grona najbliższych współpracowników Wisława III. Ponadto wymienić trzeba trzech przedstawicieli możnej rodziny Pudbusów (Stojsław, Boranta i Jan), która z obszarem księstwa Rugii była związana od niepamiętnych czasów i spokrewniona z miejscową dynastią panującą⁵⁸. Z kolei Ostenowie w połowie XIII wieku osiedli zarówno na terytorium księstwa Rugii, jak i na Pomorzu Zachodnim. Bertold, Burchard, Fryderyk, Henryk to przedstawiciele linii rugijskiej. Następnie Marcin Rodemunt, to reprezentant rodziny znanej z obszaru ks. Rugii od połowy XIII wieku⁵⁹. Jeszcze wcześniej występowali w dokumentach antenaci

⁵⁶ PUB VII, nr 4183; J. Zdrenka, *Polityka...*, s. 78–79; M. Hamann, *Mecklenburgische Geschichte. Von den Anfängen bis zur Landständischen Union von 1523*, Köln–Graz 1968, s. 168–169.

⁵⁷ W Barth: PUB VII, nr 4175, 4178; w Stralsundzie: PUB V, nr 3890, 3891, 3893–3898, 3900, 3901, 3902, 3903, 3904, 3905, 3906, 3907, 3908, 3909; PUB VII, nr 4153, 4176, 4191, 4194, 4205, 4206. Sześć dokumentów od numeru 3893 do numeru 3898 traktuję jako jeden – zgodnie z przyjętymi zasadami – ponieważ wszystkie zostały wystawione 3 grudnia 1325 r., a ich odbiorcą było miasto Stralsund. E. Rymar (*Itinerarium...*, s. 52) do dokumentów wystawionych na terytorium ks. Rugii zaliczył także ten z 5 grudnia 1319 r. wystawiony we wsi Hohendorf (PUB V, nr 3311), ale najpewniej chodziło tu o wieś o tej samej nazwie położoną na południowy zachód od Wołoszycz (Wolgast), a więc na terytorium ks. wołoskiego. Tak też przyjął Otto Heinemann (PUB V, s. 625).

⁵⁸ D. Kausche, *Geschichte des Hauses Putbus und seines Besitzes im Mittelalter*, Greifswald 1937, s. 9.

⁵⁹ K. Bobowski, *Dokumenty, kancelarie i ośrodki skrypcyjne na obszarze Księstwa Rugijskiego do 1325 r.*, Zielona Góra 2008, s. 268.

Gosława Suma, bowiem już od 1237 roku⁶⁰. Z kolei przodkowie Konrada Bughe są poświadczeni na tym obszarze od 1283 roku⁶¹. Rycerz Rikold Schmacteshagen zaś to syn Gerlacha, który pierwszy raz pojawił się w 1300 roku jako świadek na dokumencie Wisława II i jego synów Wisława III i Sambora⁶². Wspomniany zaś Rikold wraz z braćmi występował u boku Wisława III od 1315 roku⁶³. Jedynie w odniesieniu do trzech rycerzy (Henryka Mentzlin, Garcze Lemke, i niejakiego Sławekina) nie mamy więcej informacji.

Tych 19 rycerzy znalazło się w otoczeniu Warcisława IV bardziej na skutek okoliczności politycznych niż w wyniku własnego wyboru. Od omówionych wcześniej rycerzy z terytorium Marchii Brandenburskiej odróżniało ich to, że nie utracili kontaktów z Gryfitami, ale – podobnie jak rycerze z ziemi słupskiej – nie byli przybyszami na terytorium księstwa wołogoskiego.

*

Bliska współpraca z Ottonem I skutkowałą tym, że Warcisław IV podejmował czynności prawne także na terytorium księstwa szczecińskiego. Znanych jest 9 takich dyplomów dokumentów: trzy zostały wystawione w Goleniowie, dwa w Szczecinie, ponadto po jednym w Dąbiu, Starym Czarnowie, następnie koło Carpinsee w Puszczy Wkrzańskiej i w Tatyni⁶⁴. Wszystkie zawierają listy świadków, a na nich umieszczono rycerzy, którzy przykuwają uwagę z racji tego, że wcześniej nie odnotowano ich ani w otoczeniu Warcisława IV, ani jego ojca Bogusława IV.

Pierwszym z nich był Mikołaj Brock, o którym wiemy, że towarzyszył księciu wołogoskiemu jedynie przy okazji wystawienia przywileju na rzecz wiktorynów z Gobenahagen. Doszło do tego w 1317 roku koło Carpinsee w Puszczy

⁶⁰ R. Klempin, G. Kratz, *Matrikeln und Verzeichnisse der pommerschen Ritterschaft vom XIV bis in das XIX Jahrhundert*, Berlin 1863, s. 42.

⁶¹ Tamże, s. 37.

⁶² PUB III, nr 1959.

⁶³ R. Klempin, G. Kratz, *Matrikeln...*, s. 18.

⁶⁴ Przyjmuję liczbę 9 dokumentów, zgodnie z przyjętą zasadą liczenia konfirmacji jako pojedynczych dokumentów; PUB IV, nr 2521–2538 (Szczecin); PUB V, nr 3131 (Carpinsee w Puszczy Wkrzańskiej), 3393 (Szczecin); PUB VI, nr 3445 (Goleniów), 3511 (Goleniów), 3581 (Stare Czarnowo), 3589 (Goleniów), 3643–3644 (Dąbie), 3695 (Tatynia). E. Rymar (*Itinerarium...*, s. 52) do obszaru księstwa szczecińskiego zaliczył także Stolp, gdzie 6 listopada 1325 r. Warcisław IV wystawił dokument. Ale tu chodzi najwyraźniej o Słupsk, a więc obszar księstwa wołogoskiego.

Wkrzańskiej⁶⁵. Nie związał się więc z dworem Warcisława IV ani rządzonym przez niego księstwem. Z kolei Konrad Ubieszka to rycerz, w którym Benedykt Zientara upatrywał przedstawiciela słowiańskiej rodziny przy Ottonie I. I rzeczywiście, zarówno przed rokiem 1309, jak i potem, występował u boku tego księcia⁶⁶. Świadectwem jego pobytu u boku Warcisława IV jest dokument z 1322 roku wystawiony w Starym Czarnowie, a więc na obszarze księstwa szczecińskiego⁶⁷. W tym samym dokumencie wymieniono rycerza Bertrama Greifenberga, który ponadto był także świadkiem na dokumencie wystawionym wspólnie przez Warcisława IV i Ottona I w 1323 roku w nieznanym miejscu⁶⁸. Brak zatem śladów pobytu tego rycerza w granicach księstwa wołoskiego. Służył on więc księztwom szczecińskim. Z księstwem szczecińskim związany był też Giso Lockstedt. Wprawdzie w 1319 roku poświadczony jest jego pobyt w Stormeswerder na wyspie Wolin, ale potem, w latach 1321–1322, występował jako wójt w Goleniowie, a więc na obszarze ks. szczecińskiego⁶⁹. Podobnie Anzelm Blankenburg, który w 1321 roku przebywał w Greifswaldzie. Jego wizyta w tym mieście była związana z towarzyszeniem Ottonowi I, który wraz z Warcisławem IV wystawił tu dokument⁷⁰. Blankenburgowie związali się z margrabiami brandenburskimi⁷¹. Bardziej złożona sytuacja jest w przypadku przedstawicieli rodziny Wendenów. Wprawdzie Henning Wenden – podobnie jak dwóch wspomnianych powyżej rycerzy – był obecny w Starym Czarnowie w 1322 roku, ale przebywał także w 1319 roku w Stormeswerder na wyspie Wolin i w 1325 roku w Greifswaldzie⁷². Z kolei inny członek tej rodziny o imieniu Henryk pojawił się w otoczeniu Warcisława IV w 1319 roku w klasztorze cystersów w Eldenie⁷³. Najwyraźniej ta rodzina rycerska przede wszystkim była związana z tym właśnie opactwem.

Z powyższych uwag dotyczących pobytów Warcisława IV na obszarze księstwa szczecińskiego wyłania się kolejna grupa siedmiu rycerzy, którzy chociaż

⁶⁵ PUB V, nr 3131.

⁶⁶ B. Zientara, *Możni słowiańscy na dworze Ottona I szczecińskiego*, w: *Wieki średnie. Prace ofiarowane Tadeuszowi Manteufflowi w 60. rocznicę urodzin*, Warszawa 1962, s. 213.

⁶⁷ PUB VI, nr 3581.

⁶⁸ PUB VI, nr 3664.

⁶⁹ PUB V, nr 3246; PUB VI, nr 3445, 3588, 3589.

⁷⁰ PUB VI, nr 3495.

⁷¹ K. Guzikowski, *Obce rycerstwo...*, s. 175–176.

⁷² PUB V, nr 3246; PUB VI, nr 3581, 3835.

⁷³ PUB V, nr 3268.

pojawił się w dokumentach tego księcia, to jednak nie można ich uznać za nowych rycerzy na jego dworze.

*

Ostatnią grupą rycerzy, którym należy się przyjrzeć w kontekście rozpatrywanego zagadnienia, to ci, których cechą wspólną był pobyt na terytorium księstwa wołogoskiego i nie można ich powiązać z omówionymi ziemiami, na których wystawiał dokumenty Warcisław IV. Nic lub niewiele o nich wiadomo przed objęciem rządów przez tego księcia, ale czy to jest jednoznaczne z tym, że przybyli oni na obszar księstwa wołogoskiego dopiero w jego czasach? Przede wszystkim podkreślenia wymaga, że niemal wszyscy oni pojawiali się incydentalnie w otoczeniu Warcisława IV. Już z tego faktu wynika, że nie odgrywali oni praktycznie żadnej roli na dworze tego księcia. I tak tylko jeden raz odnotowano: Ciesława Cirkewitza, Loseke Mokrawitza, Tymmona Mokrawitza, Piotra Passunera, Plosce, Rickwarda Plotzina, Echholta, Albrechta Recke i Latendorfa. Dwa razy odnotowano rycerza Ottona Dransow. Jedynie Michał Fineke i Eckhard Buddo częściej występowali w roli świadków na dokumentach Warcisława IV. Przyjmy się bliżej tym giermkom i rycerzom.

Giermek Ciesław Cirkewitz to zapewne przedstawiciel z dawna zasiedzia-łej na Pomorzu Zachodnim słowiańskiej rodziny. Zamieszkiwał prawdopodobnie w okolicach Gryfic, a więc daleko od stolicy książęcej, gdzie w 1321 roku wystąpił u boku Warcisława IV⁷⁴. Nic nie wiadomo o giermku Piotrze Passunerze, oprócz tego, że w 1315 roku obecny był w Uznamiu⁷⁵. Status giermka miał także niejaki Plosce, którego umieszczono na liście świadków w dokumencie wystawionym w 1319 roku w Kamieniu Pomorskim⁷⁶. Być może zresztą mamy tu do czynienia z jakimś zniekształceniem imienia. Giermkami byli też Rickward Plotzin, odnotowany w 1319 roku w Stormeswerder na wyspie Wolin⁷⁷, i Echholt obecny w 1318 roku w Wolinie⁷⁸. Również na ich temat nie dysponujemy żadnymi innymi informacjami.

⁷⁴ PUB VI, nr 3550.

⁷⁵ PUB V, nr 2982.

⁷⁶ PUB V, nr 3266.

⁷⁷ PUB V, nr 3246.

⁷⁸ PUB V, nr 3168.

Niewiele więcej wiadomo o rycerzach. Albrecht Recke znany jest tylko z dokumentu wystawionego w 1324 roku w Gryficach⁷⁹. Ottona Dransow odnotowano dwukrotnie: w 1315 roku w Uznamiu i 1326 roku w Eldenie⁸⁰. Ale także w jego przypadku nie można rozstrzygnąć, czy był przybyszem czy należał do rodziny, która już wcześniej związała swój los z Pomorzem Zachodnim. Natomiast nieco więcej wiemy o rycerzu Latendorfie, chociaż na ziemi Gryfitów był świadkiem tylko na dokumencie wystawionym wspólnie przez Warcisława IV i Ottona I w 1309 roku w Dyminie. Jego pobyt w Dyminie miał charakter czasowy. Pochodził z Meklemburgii, dokąd wrócił na służbę książąt z Werle⁸¹. Nie zasilił więc szeregów rycerzy związanych z dworem wołogoskim. Bardziej złożona jest sytuacja w przypadku Loseke i Tymmona Mokerwitzów. Pierwszy bowiem wystąpił w dokumencie z 1315 roku wystawionym w Wolinie, przy czym nie podano jego statusu. Natomiast drugi z nich pojawił się w 1317 roku w nieznanym miejscu także bez wskazanego statusu, ale wymieniono go w gronie osób, o których wiemy, że byli rycerzami⁸². W tej sytuacji należy uznać, że on również był rycerzem. Dokument nie ma podanego miejsca wystawienia. Być może pisali się od nazwy wsi Mockritz, leżącej na północny zachód od Wolina, skoro jednego z nich odnotowano w Wolinie. Brak jest jednak przesłanek do tego, żeby zaliczyć ich do grona nowych rycerzy.

Jak wspomniano powyżej, w omawianej grupie rycerzy częściej w roli świadka na dokumentach Warcisława IV występował rycerz Michał Fineke (Vineko). Najpierw w 1309 roku w Dyminie, a potem, po długiej przerwie w latach 1322–1323, znów w Dyminie, i wreszcie w 1326 roku w Barth, łącznie w sześciu dokumentach⁸³. Pochodził z Meklemburgii i służył książętom z Werle, zarówno przed pojawieniem się na Pomorzu Zachodnim w 1309 roku, jak i w przerwie między 1309 a 1322 rokiem⁸⁴.

Drugim z tej grupy rycerzy, na którego należy zwrócić baczniejszą uwagę, był Eckhard Buddo. W latach 1317–1320 był świadkiem na sześciu dokumentach Warcisława IV. Trzy z nich wystawiono poza terytorium księstwa wołogoskiego,

⁷⁹ PUB VI, nr 3749.

⁸⁰ PUB V, nr 2982; PUB VII, nr 4152.

⁸¹ PUB IV, nr 2514; K. Guzikowski, *Obce rycerstwo...*, s. 233.

⁸² PUB V, nr 2975, 3157.

⁸³ PUB IV, nr 2514; PUB VI, nr 3606, 3608, 3623, 3671–3672; PUB VII, nr 4178.

⁸⁴ K. Guzikowski, *Obce rycerstwo...*, s. 202.

a mianowicie w 1317 roku w puszczy wkrzańskiej koło Carpinsee, w 1319 roku w Lipianach oraz w 1320 roku w Choszczynie⁸⁵. Natomiast pozostałe trzy dokumenty – na obszarze księstwa wołoskiego: w 1317 w Wolinie, w 1318 w Świnie i w 1319 w Stormeswerder⁸⁶. Takim samym nazwiskiem posługiwała się rodzina rycerska znana na obszarze księstwa Rugii. Jeden z jej przedstawicieli, który służył ostatniemu władcy rugijskiemu, nosił imię Ernest⁸⁷. Prawdopodobnie był więc przybyszem. Niestety, po roku 1320 brak o nim dalszych informacji. Być może zginął w toku walk o Nową Marchię.

Z tych 12 rycerzy i giermków, o których wiemy, że przebywali na terytorium księstwa wołoskiego, jedynie Eckharda Buddo można ewentualnie zaliczyć do grona nowych rycerzy w otoczeniu Warcisława IV.

*

Podsumowując, powyższe wyniki studium nad rycerzami w otoczeniu ks. wołoskiego Warcisława IV wykazały, że w czasach jego panowania pojawiło się przynajmniej 76 nowych rycerzy. Jednak pogłębione studia nad okolicznościami, w jakich odnotowano ich w roli świadków na dokumentach tego księcia, pokazały, że znakomita większość z nich nie przybyła na terytorium księstwa wołoskiego. Oznacza to w konsekwencji, że w otoczeniu Warcisława IV, w przeciwieństwie do jego dziada (Barnima I) i ojca (Bogusława IV) nie wystąpiło zjawisko napływu migrantów należących do stanu rycerskiego. Wydaje się, że wyjaśnienia przyczyn tego zjawiska należy szukać poza sytuacją wewnętrzną w księstwie wołoskim. Warcisław IV prowadził przecież dość aktywną politykę, która powinna sprzyjać tworzeniu dobrego środowiska dla rycerzy szukających szans na awans przez wykazanie się na wojnie. Być może zdecydowanie atrakcyjniejszym miejscem dla rycerzy z Niemiec czy, szerzej ujmując, z Europy Zachodniej, stał się Malbork, od 1309 roku stolica państwa krzyżackiego.

⁸⁵ PUB V, nr 3131 Carpinsee, nr 3332 Choszczno; PUB VII, nr 4770.

⁸⁶ PUB V, nr 3168, 3174, 3270, 3271. Te dwa ostatnie dokumenty liczę jako jeden, ponieważ zostały wystawione 18 czerwca 1319 r. w Stormeswerder i dotyczyły przymierza wasali i miast z księstwa szczecińskiego z Warcisławem IV.

⁸⁷ R. Klempin, G. Kratz, *Matrikeln...*, s. 17; Bobowski, *Dokumenty...*, s. 261.

Bibliografia

Źródła

- P. v. Friedeborn, *Historische Beschreibung der Stadt Alten Stettin in Pommern*, Alten Stettin 1613.
- Kantzow T. *Pomerania. Kronika pomorska z XVI wieku*, tł. K. Gołda, komentarz T. Białycki, E. Rymar, Szczecin 2005.
- Pommersches Urkundenbuch, bearb. G. Winter, Bd. IV, Stettin 1902–1903; Pommersches Urkundenbuch, bearb. O. Heinemann, Bd. V, Stettin 1905; Pommersches Urkundenbuch, bearb. O. Heinemann, Bd. VI, Stettin 1906–1907; Pommersches Urkundenbuch, bearb. H. Frederichs, Bd. VII, Stettin 1934.
- Stralsundisches Stadtbuch, zweites (1310–1342), hrsg. v. R. Ebeling, Stralsund 1903.

Opracowania

- Assing H., *Die Landesherrschaft der Askanier, Wittelsbacher und Luxemburger (Mitte des 12. bis Anfang 15. Jahrhunderts)*, w: *Brandenburgische Geschichte*, hrsg. v. I. Materna, W. Ribbe, Berlin 1995.
- Bobowski K., *Dokumenty, kancelarie i ośrodki skrypcyjne na obszarze Księstwa Rugijskiego do 1325 r.*, Zielona Góra 2008.
- Boehmer F., *Geschichte der Stadt Stargard in Pommern*, Stargard i. P. 1905.
- Bogucki A., *Interpretacje nazw rycerstwa (XIII–XV wiek)*, w: *Spółeczeństwo Polski średniowiecznej*, red. S.K. Kuczyński, t. 9, Warszawa 2001.
- Bogucki A., *Rycerz i panosza w źródłach polskich XIV i XV wieku*, w: *Spółeczeństwo Polski średniowiecznej*, t. 7, Warszawa 1996.
- Bogucki A., *Strenuus jako tytuł polskich rycerzy pasowanych (XIII–XV w.)*, „Przegląd Historyczny”, 77, 1986.
- Bogucki A., *Termin miles w źródłach śląskich XIII i XIV w.*, *Spółeczeństwo Polski średniowiecznej*, t. 1, Warszawa 1981.
- Brzustowicz G.J., *Rycerstwo ziemi choszczeńskiej XIII–XVI wieku*, Warszawa 2004.
- Bumke J., *Courtly culture; literature and society in the High Middle Ages*, Berkeley 1991.
- Curialitas. Studien zu Grundfragen der höfisch-ritterlichen Kultur*, hrsg. v. J. Fleckenstein, Göttingen 1985.
- Das ritterliche Turnier im Mittelalter*, hrsg. J. Fleckenstein, Göttingen 1985.
- Fock O., *Rugen'sch-Pommersche Geschichten aus sieben Jahrhundert*, Bd. III, Leipzig 1865.
- Ganzer P., *Geschichte der Familie von Dewitz*, Bd. I–III, Halle 1912–1918.
- Gąsiorowski A., *Rotacja elity władzy w średniowiecznej Polsce*, w: *Spółeczeństwo Polski średniowiecznej*, red. S.K. Kuczyński, t. 1, Warszawa 1981.
- Gut A., *Formularz dokumentów książy zachodniopomorskich do połowy XIV wieku*, Szczecin 2002.

- Guzikowski K., *Obce rycerstwo na Pomorzu Zachodnim do początku XIV w.*, Szczecin 2013.
- Hamann C., *Die Beziehungen Rügens zu Dänemark von 1168 bis zum Aussterben der einheimischen rügenschischen Dynastie 1325*, Greifswald 1933.
- Hamann M., *Mecklenburgische Geschichte. Von de Anfängen bis zur Landständischen Union von 1523*, Köln–Graz 1968.
- Heinrich G., *Staatsdienst und Rittergut. Die Geschichte der Familie von Dewitz in Brandenburg, Mecklenburg und Pommern*, Bonn 1990.
- Hoogeweg H., *Die Stifter und Klöster der Provinz Pommern*, Bd. I–II, Stettin 1924–1925.
- Iwańczak W., *Tropem rycerskiej przygody. Wzorzec rycerski w piśmiennictwie czeskim XIV wieku*, Warszawa 1985.
- Jaeger C.S., *The Origins of Courtliness, Civilizing Trends and the Formation of Courtly Ideals, 939–1210*, Philadelphia 1985.
- Jurek T., *Obce rycerstwo na Śląsku do połowy XIV wieku*, Poznań 1996.
- Jurek T., *Rotacja elity dworskiej na Śląsku w XII–XIV w.*, w: *Genealogia. Władza i społeczeństwo w Polsce średniowiecznej*, red. A. Radziwiński, J. Wroniszewski, Toruń 1999.
- Kausche D., *Geschichte des Hauses Putbus und seines Besitzes im Mittelalter*, Greifswald 1937.
- Klempin R., Kratz G., *Matrikeln und Verzeichnisse der pommerschen Ritterschaft vom XIV bis in das XIX Jahrhundert*, Berlin 1963.
- Kozierowski S., *Obce rycerstwo w Wielkopolsce w XIII–XVI wieku*, Poznań 1929.
- Kuczyński S.K., *Turnieje rycerskie w średniowiecznej Polsce*, w: *Biedni i bogaci; studia z dziejów społeczeństwa i kultury ofiarowane Bronisławowi Geremkowi w 60. rocznicę urodzin*, Warszawa 1992.
- Morré F., *Die Swenzonen in Ostpommern. Aufstieg und Herrschaft 1269–1357*, „Baltische Studien” Neue Folge, 41, 1939.
- Osięgłowski J., *Polityka zewnętrzna księstwa Rugii (1168–1328)*, Warszawa–Poznań 1975.
- Paravicini W., *Alltag bei Hofe*, Sigmaringen 1995.
- Puttkamer E., *Geschichte des Geschlechts von Puttkamer*, Neustadt a.d. Aisch 1984.
- Rymar E., *Itinerarium książąt zachodniopomorskich Bogusława IV (1278–1309) i Warcisława IV (1309–1326)*, „Przegląd Zachodniopomorski” 2007, z. 2.
- Rymar E., *Osiem pierwszych generacji pomorskich rodu Dewitzów z Dobrej Nowogardzkiej (XIV–XVI w.)*, „Przegląd Zachodniopomorski” 2001, z. 4.
- Rymar E., *Rodowód książąt Pomorza*, wyd. II, Szczecin 2005.
- Rymar E., *Ród Drogosławiców-Bojtyków w Nowej Marchii i Wielkopolsce w powiązaniu z zabiegami Władysława Łokietka o odzyskanie ziem zanoteckich*, „Studia i Materiały do Dziejów Wielkopolski i Pomorza”, XVI, z. 31.

- Sauer E., *Der Adel während der Besiedlung Ostpommerns (der Länder Kolberg, Belgard, Schlawe, Stolp) 1250–1350*, Stettin 1939.
- Scheil U., *Zur Genealogie der einheimischen Fürsten von Rügen*, Köln–Graz 1962.
- Schultze J., *Die Mark Brandenburg*, Bd. I, Berlin 1961.
- Śliwiński B., *Gniazdo rodu Święców*, „Studia Bałtyckie. Historia” 1996.
- Śliwiński B., *Herb rodu Święców*, w: *Genealogia. Władza i społeczeństwo w Polsce średniowiecznej*, red. A. Radziwiński, J. Wroniszewski, Toruń 1999.
- Wilska M., *Osobliwości kultury dworskiej w XIV i XV wieku. Luksus czy potrzeba?*, w: *Nędza i dostatek na ziemiach polskich od średniowiecza po wiek XX*, red. J. Sztetyło, Warszawa 1992.
- Wriedt K., *Die kanonischen Prozesse um die Ansprüche Mecklenburgs und Pommerns auf das Rügische Erbe 1326–1329*, Köln–Graz 1963.
- Wriedt K., *Die mecklenburgisch-pommerschen Auseinandersetzungen nach dem Aussterben des rügischen Fürstenhauses*, Kiel 1962.
- Zdrenka J., *Polityka zagraniczna książąt szczecińskich w latach 1295–1411*, Słupsk 1987.
- Zientara B., *Możni słowiańscy na dworze Ottona I szczecińskiego*, w: *Wiek średnie. Prace ofiarowane Tadeuszowi Manteufflowi w 60. rocznicę urodzin*, Warszawa 1962.

STRESZCZENIE

Celem artykułu było sprawdzenie, czy w otoczeniu ks. wołoskiego Warcisława IV pojawili się nowi rycerze i w jakich okolicznościach. Znaczenie tego zagadnienia jest istotne w kontekście badań nad migracjami rycerskimi na Pomorze Zachodnie w średniowieczu. Już Thomas Kantzow, kronikarz z XVI wieku, wskazywał na to, że najbardziej znaczące rodziny rycerskie, znane u schyłku średniowiecza, pochodziły od przodków, którzy przybyli na Pomorze Zachodnie w czasach panowania ks. Barnima I (1233–1278). Powstaje więc pytanie, czy ów kronikarz miał rację. W tym celu wyodrębniono rycerzy, którzy byli świadkami na dokumentach, których wystawcą lub współwystawcą był Warcisław IV. Jest to grono 181 osób, przy czym 105 rycerzy należało do rodzin, których reprezentanci służyli poprzedniemu władcy wołoskiemu, Bogusławowi IV, ojcu Warcisława IV. Natomiast przynajmniej 76 rycerzy to *milites novi*. To znacząca grupa. Jednak przeprowadzona analiza okoliczności, w jakich pojawili się oni w otoczeniu Warcisława IV, pokazuje, że w omawianym okresie niemal całkowicie ustał napływ obcych rycerzy na terytorium księstwa wołoskiego. Okazało się bowiem, że niemal wszyscy, których zakwalifikowano jako nowych rycerzy w otoczeniu Warcisława IV, byli świadkami jedynie na dokumentach wystawianych przez tego księcia poza obszarem księstwa

wołogoskiego. Jedynie w dwóch przypadkach (Eckhard Buddo i Eckhard Dewitz) możemy mówić o migrantach na obszar księstwa wołogoskiego.

**MILITES NOVI AROUND VARTISLAV (POLISH: WARCISŁAW) IV (1290–1326),
THE WOLGAST (POLISH: WOŁOGOSKI) DUKE (1309–1326)**

ABSTRACT

The objective of the article has been to verify whether around Vartislav IV, the Wolgast Duke, appeared new knights and under what circumstances. The significance of that question is essential in the context of research on the migrations of knights in the Middle Ages in West Pomerania. Thomas Kantzow, a 16th-century chronicler indicated that the most important knight families at the close of the Middle Ages, came from their ancestors who had appeared in West Pomeranian under the reign of Barnim I (1233–1278). The question is whether the chronicler was right or not. That is why the knights who had been witnesses in the documents issued by Vartislav IV were distinguished as a separate group; it was a group of 181 knights. 105 of them came from the families whose representatives had already served under the previous duke, Bogusław IV, Vartislav's father. The other 76 were *militēs novi*; i.e. they constituted a significant number. Yet, a thorough analysis of the circumstances under which they appeared around Vartislav IV proves that at that time an inflow of foreign knights into the Wolgast Duchy was nearly stopped. It turned out that almost everybody who had been qualified as a new knight was a witness only in a document issued by the Duke outside the Wolgast Duchy. There were just two cases (Eckhard Buddo and Eckhard Dewitz) who had actually migrated into the Wolgast Duchy.